

УДК 94:061.22 ПРОСВІТА"1868/1870"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.03.695>

ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» — ЗАПОЧАТКУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ (1868—1870)

Володимир ПАШУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3536-1848>

кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник,

Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,

вул. Козельницька, 4, 79000, Львів, Україна,

e-mail: volparo@gmail.com

Розвідка спрямована на комплексне дослідження зачаткування діяльності Товариства «Просвіта» як окремого прояву, оскільки ця тематика, незважаючи на свою важливість, не знайшла належного висвітлення в наукових публікаціях, що визначає її актуальність. Метою є ґрунтовне і всебічне розкриття процесу зачаткування діяльності новоствореної громадської організації як окремої якості. Завдання передбачають з'ясування та аналіз: видів діяльності, вироблення організаційних форм, складнощів, що виникали, результатів. Предметом дослідження є дії, головно, першого Виділу, спрямовані на налагодження діяльності новоствореної інституції, який функціонував з грудня 1868 по травень 1870 р., що зумовлює хронологічні рамки роботи. Об'єктом є: громадський рух галичан, орієнтований на зародження та розгортання діяльності просвітянського Товариства. Для дослідження використано методи: проблемно-хронологічний метод, опис, комплексно-структурний аналіз, синтез.

На основі архівних матеріалів простежено дії першого Виділу Товариства «Просвіта». Насамперед проаналізовано концептуальні рішення Проводу стосовно визначення заходів, які мали сприяти зачаткуванню діяльності. До них належало — обґрунтований намір зосередити зусилля на творенні сильної організації, чого можна було досягнути через залучення якнайбільшої кількості просвітян з різних частин України.

Ключові слова: Товариство «Просвіта» у Львові, перший Виділ, зачаткування діяльності, зачаткування видавничої діяльності, взаємини із слов'янськими просвітніми організаціями.

Volodymyr PASHUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3536-1848>

Candidate of Historical Sciences,

Senior Researcher at the Institute of Ukrainian Studies

named after I. Kryp'jakevych NASU of Ukraine,

4, Kozelnitskaya Street, 79000, Lviv, Ukraine,

e-mail: volparo@gmail.com

THE «PROSVITA» SOCIETY. BEGINNING OF PRACTICE (1868—1870)

The research is aimed at a comprehensive study of the «Prosvita» Society activities initiation since this topic, despite its importance, did not find adequate coverage in scientific publications which determines its topicality. The purpose is a thorough and comprehensive disclosure of the process of beginning of a newly formed public organization. The tasks involve clarification and analysis of activity types, development of organizational forms, occurrence of difficulties and results. *The subject* of the study is the action (mainly of the first Board), aimed at establishing the activity of the newly established institution, which functioned from December 1868 to May 1870, which determines the chronological framework of the work. *The object* is the Galician public movement, focused on the emergence and expansion of the activities of the «Prosvita» Society. Methods used for the study are followed: problem-chronological method, description, complex-structural analysis and synthesis.

On the basis of archival materials the actions of the first Board of the «Prosvita» Society were traced. First of all, there were analyzed the conceptual decisions of the Lead concerning the definition of measures that should have helped to start the activity. These included a well-intentioned effort to focus on building a strong organization that could be achieved by attracting as many Enlightenment members from different parts of Ukraine as possible. The spelling issue was resolved by a differentiated principle according to which, despite the declarative commitment to phonetics, the works for people were planned (at least at first) to be published in familiar to the Galician etymology and scientific explorations in phonetics, and to issue an explanation to the public about the need for a new educational organization, its intentions and its call for the people to support the new institution. Separately are outlined the activities of the Lead, aimed at upholding the position of the «Prosvita» Society independence, which was prompted by the proposal of the Polish Krakow organization to join efforts. Actions for writing and publicizing the report to the public are described in detail, which have defined the format of preparation for printing of the «Prosvita» editions in the future which included the creation or ordering texts, submitting them to the Lead for evaluation, editing, amendments and only after — the decision to see the world. The issue of textbooks for secondary schools was characterized by the struggle for a gymnasium with the Ukrainian language of study. For the approval of this status there were needed textbooks provided by the «Prosvita» Society. The activity of the Lead is aimed at the development of the organizational structure of the Society — adoption of a new Charter, preparation of a " certificate of membership" membership~ID, obtaining a subvention from the Galician regional Sejm, establishing relations with Slavic organizations and measures for the preparation of the first General Meeting of the Society.

Keywords: «Prosvita» Society, beginning of practice, first «guidance», Slavic enlightenment organisations.

Вступ. Важливість означеної теми зумовлена особливістю перших кроків у історії будь-якої організації, оскільки складає не стільки окремих звичний, атрибутивний етап, скільки окрему, позначену відповідними ознаками, сутність, яка, з одного боку, «запускає» в дію той чи інший суспільний проект, а, з іншого, зумовлює його якість та перспективи.

Актуальність запропонованої теми визначена відсутністю цілісних досліджень, в яких було б простежено дії просвітян, спрямовані на започаткування діяльності новоствореної інституції. В існуючих наукових та популярних виданнях міститься чимало інформації про підготовчі заходи, які привели до заснування найбільш успішного галицького громадського об'єднання — Товариства «Просвіта». Читач, розкривши відповідні публікації, довідається про народовців, які певний час виношували плани про інституцію, з допомогою якої хотіли реалізувати свої ідеї, що повинно було б сприяти загальному піднесенню галицьких українців. Акцентовано щодо практичних кроків у цьому їх підштовхнула стаття о. Ст. Качали у січевому (1868 р.) номері «Слова» і що створений організаційний комітет підготував Статут, який не затвердило намісництво, а правового статусу йому надало віденське міністерство освіти, і про Установчі збори 8 грудня.... Читач також знайде хоч і важливу, однак дещо загальну й фрагментарну інформацію про керівників інституції, види діяльності, окремі здобутки...

Характеризуючи перші кроки просвітян, С. Перський [1, с. 30—34] інформував про конституювання Виділу на першому його зібранні, що відбулося того ж самого дня, що і Установчі збори (8 грудня (н. ст.) 1868 р.), і про його поділ на дві секції — етнографічну та просвітню — вказавши, при цьому, на низьку активність першої з них. Оцінюючи розгортання діяльності другої, автор відзначив започаткування видавничої справи, при тому значну увагу (з із 5 сторінок) присвятив викладу тексту відозви до громадськості п. н. «Дорогі родимці», кілька рядків відвів діям виділових у відстоюванні самостійного розвитку інституції, які відкинули пропозицію польських просвітніх товариств об'єднатися із ними, згадано про отримання субвенції від галицького Сейму та про участь Виділу в різних святкуваннях з відзначення видатних особистостей.

Подібний за характером, але дещо меншого обсягу, опис перших кроків подано у відомій публікації

А. Середяк [2, с. 18—20]. Після огляду відповідних статутних положень згадано про отримання субвенції від Сейму, наголошено, що основним напрямком діяльності Товариства було видання книжок. У цьому контексті вказано на важливі питання, які необхідно було полагоджувати першому Проводу інституції — правопис, стиль викладу матеріалу. Наведено інформацію про перші просвітянські видання.

Важливість тематики зумовлена особливим статусом дій та процесів, що мають започатковувати діяльність будь-якої інституції та складають важливу основу для її зародження й розвитку. Це пояснюється тим, що саме перші дії, їх характер, виваженість, цілеспрямованість, тактично-стратегічний вимір визначають саме «запуск» функціонування структури, а також її дійовість, а отже і життєздатність, масштабність, перспективність. Історія знає чимало різних об'єднань, які, будучи створеними, зокрема опираючись на затверджений Статут та вдаючись до певних дій, не змогли розвинути повноцінної, результативної діяльності або були на маргінесі, або припиняли своє існування, не досягнувши помітних результатів. Відтак саме перші кроки представляли окрему важливу якість, оскільки закладали основи будь-якої асоціації, які визначали і концепцію, і підходи до дії, і їх характер, а загалом у перспективі й корисність чи результативність. Незважаючи на це, окремих комплексних досліджень, в яких повністю було б розкрито процес започаткування діяльності відомого просвітянського Товариства, включаючи перебіг подій, не виявлено. Відповідно вказана тема належним чином не вивчена, що і визначило її *актуальність*.

Методом є: ґрунтовне, всебічне розкриття процесу започаткування діяльності, зокрема характеристика відповідних дій Виділу новоствореної просвітньої інституції як окремої якості.

Для досягнення мети необхідно реалізувати відповідні завдання: звернути увагу на конституювання першого Виділу Товариства та охарактеризувати його перші кроки; визначити та проаналізувати види діяльності, вироблення організаційних форм та заходи, спрямовані на розвиток організаційної структури, започаткування видавничої справи; вказати на складнощі, що виникали, простежити відновлення діяльності у 1870 р. та підготовку до перших звичайних Загальних зборів Товариства; окреслити здобутки.

Предметом є, головню, дії першого Виділу Товариства в часі його каденції. *Об'єктом* є громадський рух галичан, орієнтований на зародження та розгортання діяльності просвітянського Товариства.

Оскільки тема не знайшла належного вивчення, то для її дослідження важливою джерельною базою стали архівні матеріали — «Протоколи Товариства «Просвіта», де зафіксовані, насамперед, протокольні записи засідань Виділу, в яких міститься необхідна інформація для розкриття нашої теми.

Хронологічну межю дослідження визначає період, окреслений, з одного боку, Установчими зборами, та першим засіданням Правління 8 грудня 1868 р., а з іншого — першими Загальними зборами вже чинної інституції, які відбулися 26 травня 1870 р., що відповідає часу діяльності першого Проводу Товариства.

Методологічну базу дослідження склали: проблемно-хронологічний метод, опис, комплексно-структурний аналіз, синтез.

Відтак, основне питання, на яке має дати обґрунтовану відповідь наша розвідка в образному форматі, це як відбувалося започаткування діяльності новоствореного Товариства «Просвіта», в чому його сутність та якими були перші кроки його керівництва, що склали важливу основу функціонування інституції.

Основна частина. Завершилися Установчі збори, залишилися в минулому палкі, змістовні, з емоційним забарвленням, виступи, в яких промовці закликали співвітчизників до праці на користь нужденного народу; учасники форуму обрали керівництвом і з відчуттям започаткованого великого і «спасенного діла» повернулися до буденних справ. А... новостворене Товариство повинно було реалізовувати всі ці задуми, що нуртували тривалий час у народовському середовищі та вилилися й у першому затвердженому Статуту, і в самих Зборах, і в офіційних промовах, і в приватних висловлюваннях та сподіваннях. Відповідно логічними стають запитання — а що собою представляло Товариство «Просвіта» у перші місяці чи в перший рік своєї екзистенції і на які дії було спроможне?

Насамперед відзначимо, що новостворена просвітницька інституція представляла понад 60 членів-засновників (С. Перський писав, що на Установчі Збори «... прибуло 64 львівських членів основників, а з провінції з'явився всього один представник...»

[1, с. 19]; за даними протоколу в голосуванні взяв участь 61 учасник Установчих зборів [3, с. 2]), керуючий виконавчий орган — Виділ (у складі 10 осіб), та Загальні збори, що скликалися раз в рік. Зрозуміло, започаткування діяльності лежало саме на Правлінню інституції при ймовірній підтримці рядових просвітян. Тому для розкриття питання, яке стало предметом нашого зацікавлення, — що робила «Просвіта» в перший рік свого існування, щоб запустити в рух реалізацію задекларованих намірів. — Необхідно з'ясувати, насамперед, дії саме першого Виділу інституції.

За 1868 р. є лише один протокольний запис, датований 8 (із зазначенням у дужках «(рус. грудня)», тобто за старим стилем) грудня. Тоді відбулося, як зазначено, «уконституювання» Виділу, який, згідно зі Статутом, поділений на 2 відділи: один — «...для справ народної просвіти», другий — «... для етнографії» [3, с. 4]. Крім того, визначено і обґрунтовано пріоритет найближчої діяльності цього керівного органу, який «всю старанність зверне на те, щоб позискувати для заснованого товариства як найбільше членів на всіх частях нашої Русі...», оскільки «... тільки через переведення сильної організації будуча діяльність «Просвіти» плодною бути може». Далі заявлено, що інституція ще не готова до започаткування видань для просвіти народу, тому до найближчих Загальних зборів з цим «наглити не треба». Після таких тактичних рішень прийнято низку важливих ухвал. Стосовно правопису застосовано диференційований підхід: у популярних книжках мав вживатися той, який використовувався «... в школах народніх», тобто етимологічний; а наукові праці можна було «... печатати по волі автора в одній із двох уживаних у нас правописей: дра Осадци або П. Куліша», відповідно, і етимологічним, і фонетичним. Третім пунктом ухвалено підготувати для «руської публіки... Відозву, в котрій була би вложена ціль нашої «Просвіти», а враз і дорога, якою товариство на будуще іти наміряє...». Також вирішено надрукувати «Справозданє» із Установчих зборів і разом із Статутом Товариства «...розіслати попри Відозві межі руських земляків» [3, с. 4].

Таким чином, заснувавши Товариство, обравши керівний орган, Виділ, та провівши перше його засідання, де розподілено посади та прийнято ухвали щодо правопису, підготовки Відозви й доцільності розсилання враз з нею Звіту з Установчих зборів і Статутом між русинами, у 1868 р. окреслено перші форми

майбутньої діяльності інституції. Це — видавництво, про що свідчить ухвала про правопис, залучення до інституції просвітян, а також творення та розвиток організаційних засад та підходів до діяльності, що визначила ухвала стосовно підготовки Відозви, зокрема її змісту. Враховуючи, що крім цього інших засідань в тому році не було, то заплановані й накреслені плани на найближчий час почали реалізовуватися, що означало розгортання діяльності, наступного 1869 року.

Перше зібрання виділових у 1869 р., і друге загалом, датоване 11 лютого, на якому розпочато роботу над Відозвою та окреслено полагодження ще кількох справ. Текст Відозви опрацьовувався дуже ретельно, виважуючи й проробляючи абзац за абзацом. Про це свідчать відповідні протокольні записи, згідно з якими на цьому зібранні «При спеціальній обряді, мимо припізненої пори, перейдено тільки перших п'ять уступів (поль. *ustkr* — 1) абзац, 2) уривок) Відозви і, по довгих розправах, прийнято первісну стилізацію без дальших перемін» [3, с. 5].

Тоді ж Провід був змушений започаткувати полагодження несподіваної для себе справи. Наступним питанням цього ж засідання стала інформація члена Проводу Ом. Партицького, який «заявив, що перед тижнем посітив його секретар краківського Товариства «*Ońwiaty ludu*» з пропозицією, «... чи не хотіла б «Просвіта» вступити з «*Ońwiato*»ю в ближчий взаємний стосунок під корисними варунками. П. Партицький на се предложення освідчив, що не має уповномочення до подібних пересправ, однако порушить тоту справу на засіданню Виділу і о повзятій ухвалі його — секретаря *Ońwiaty* — завідомить, если пізніше зголоситься». Далі заявлено, що «Ціла тота пересправа мала послужити тільки для приватної інформації, і аж в случаю прихильного рішення зо сторони Виділу «Просвіти» мало, по словам секретаря «*Ońwiaty*», наступити письменне предложення цілої справи перед Виділ «Просвіти». Провід Товариства після обговорення цієї інформації «... приняв яко засаду: без уповномочення загального збору не входить в ближчі стосунки з іншими товариствами і проти всяких покушеній варовати [(пол. *wagoważ* — стерегти, охороняти, берегти, пильнувати; тобто оберігати. — В. П.)] независлість товариства «Просвіта» [3, с. 5—6].

Загалом це означало, що Виділ після зимових канікул приступив до реалізації завдань, визначених на

першому своєму зібранні, а також змушений був, реагуючи на виклики, вдатися до іншого напрямку — налагоджувати взаємини із польськими організаціями просвітницького спрямування, які виникли у тому ж 1868 р. [4] При цьому визначився із базовим принципом у взаєминах із цими формуваннями — оберігати непорушність незалежності інституції.

Про те, що ця неофіційна пропозиція польського просвітнього товариства потребувала відповідного полагодження, свідчить тривалий час, протягом якого готувалася відповідь. Вона була сформульована і озвучена на засіданні Проводу лише 4 (16 н. ст.) липня 1869 р. у першому пункті порядку денного. Згідно з протокольним записом, після нагадування про звернення Товариства «*Przyjacu ońwiaty*» вказано, що секретар «Просвіти» Ом. Партицький подав проект відповіді, який «в цілості прийнято». А далі наведено її зміст: «На шановну відозву всехвального Виділу Товариства «*Przyjacu Ońwiaty ludowej*» з дня 13. Липня с. р. Виділ «Просвіти» має честь, в мисль ухвали запавшої на одинайцятім засіданню з дня 4 (16) Липня с. р. заявити слідуєче: Виділ «Просвіти» сердечно радуєсь заявленю Товариства «*Przyjacu Ońwiaty ludowej*» зглядом его волі помагати і рускому народові в просвіті за помочію рускої літератури, і поспішає донести, що розпростороненню книжок котрі окажуться для народу придатними, по силам своїм допомагати буде. Виділ «Просвіти» признає і те, що ціль «Просвіти» видаєсь бути спокревнена (пол. *rokrewny* — споріднений) з ціллю Товариства «*Przyjacu Ońwiaty ludowej*», однакож думає, що розмаїті суть дороги, которими остаточна ціль, просвіта народу, досягнути дасться, і що для того одно товариство попри другім независло існувати може і повинно. Наконєць заявляє Виділ «Просвіти», що не в його силі лежить входить в ближчі стосунки з іншими товариствами, особливо тоді, колиб кардинальні підстави самого товариства мали бути нарушені. Виділ «Просвіти» мусив би в тім взгляді віднести до загального збору товариства, який відбудеться найдальше в листопаді сего року. Єсли загальний збір уповномочить Виділ до пересправ, тоді взаїмний стосунок обох товариств міг би бути ближче означений...» [3, с. 13].

І зміст, і стиль відповіді засвідчив принцип, на основі якого Провід «Просвіти» планував будувати взаємини з іншими, насамперед чужоетнічними гро-

мадськими організаціями. Перш за все можна відзначити високий рівень поваги до цих інституцій, який виражено у шанобливій формі звертання. Це стосувалося і стилю, і змісту відповіді. Крім того, простежується бажання налагоджувати рівноправні взаємовигідні стосунки. А також проявлено чітку, безальтернативну позицію дотримуватися непопушного незалежницького, самодостатнього статусу «Просвіти». Все це наштовхує на думку, що аргументування своєї позиції на відсутність відповідних повноважень й покликання на необхідність рішення Загальних зборів з цього приводу ймовірно були дипломатичним кроком у відмові на пропозицію про входження у польську структуру.

Принагідно зазначимо, що відкритість, демократичність, прояв поваги до інших народів та готовність співпрацювати із слов'янськими товариствами засвідчила інша ухвала «Просвіти». На засіданні від 13 вересня було вирішено направити «... в день обходу через чехів пам'ятки Гуса ... телеграм». Далі наведено текст привітання чеською мовою і його переклад: «Братням Чехам, святкуючим славу пам'ять великого пророка народної свободи засилає щире поздоровлення товариство «Просвіта» [3, с. 13].

Зрозуміло, полагодження взаємин із польськими просвітніми організаціями було неочікуваним і непередбаченим кроком, який хоч і вніс певну корективу в діяльність Проводу, однак не міг відвернути увагу від накреслених раніше планів. Насамперед підготовки відозви. Її текст обговорювався протягом тривалого часу, що свідчило про важливість цього документа та разом і про формування засад видавничої справи, що передбачали уважне ставлення до опрацювання публікацій, які мали побачити світ під брендом «Просвіти». Обговорення тексту відозви, започатковане 11 лютого, було продовжене на засіданнях 14, 21, а остаточно варіант був затверджений у третьому читанні лише на п'ятому зібранні виділових 11 березня. Дату ж ухвалили поставити ту, «...коли Відозва принята була в цілості...» [3, с. 8]. Тому звернення до галицької громадськості під назвою — «Дорогі Родимці!», підготовка якого тривала місяць, датована 30 січня (11 лютого) 1869 р. [5].

Це означало, що публікацією відозви було започатковано важливий, базовий напрям у діяльності Товариства — видавничу справу. Іншим важливим кроком у цьому стало обговорювання правопису, яке фіксує-

мо на першому засіданні Проводу. Обговорення цього питання продовжено на іншому зібранні, що свідчило про складнощі у вирішенні цієї справи. На засіданні 14 лютого 1869 р. заявлено, що «прислано з України рукописний збірник до напечатання яко книжочку для народу, однак під тими вимінками, щоби правопис тої книжочки лишена українська і щоб не змінати у ній нічого». Виділ використав цей прецедент, як можна зрозуміти, для утвердження власних підходів у цій справі. Тому ухвалено порозумітися із автором, а на майбутнє «упросити авторів, щоби вони від застереження свого зглядом правопису і інших поменших перемін відступили і виділові хоч на тепер лишили свободу усякі книжки так видавати, як тутешні потреби і стосунки того конечно вимагають» [3, с. 6]. Це означало застосування Виділом гнучкої тактики стосовно полагодження непростих питань, які склали ідеологічні основи для тодішніх громадсько-політичних груп.

Складність ситуації, характерну для започаткування діяльності, засвідчує інший факт, пов'язаний із визначенням формату взаємин Проводу із рядовими просвітянами. На зібранні виділових 21 лютого зачитано звернення 15 членів Товариства, «домагаючихся:

Щоби всі прилюдні заявленія виділу печатались в тій правописі, котра всіма ученими узнана за найлучшу і за найдогоднійшу для народного образования, т. є. в правописі фонетичній;

щоб виділ детальніші протоколи своїх засіданій в Правді обвіщати зволив;

щоб виділ Просвіти оголосив програму, після якої книжки видавати буде і до просвіти народу взятися гадає, а дальше подробне поучення (очевидно рекомендація, інструкція. — В. П.), після котрого кожда книжка, маюча Просвітою друкуватися, укладена бути повинна». Виділ після обговорення звернення 15 просвітян доручив К. Сушкевичу підготувати відповідь [3, с. 7].

Крім того, на цьому засіданні вирішено взяти участь у вечері, присвяченому Кобзарю, який готували львівські студенти [3, с. 7]. Це був перший крок Товариства у справі започаткування дій, спрямованих на формування національного культу Т. Шевченка в Галичині [6].

Відповідь на звернення 15 просвітян, підготована К. Сушкевичем, прийнято із незначними корективами на засіданні 11 березня, яка, згідно з ухвалою,

мала бути поміщена разом із звітом про це зібрання Проводу, ймовірно у «Правді», що засвідчило виконання однієї із трьох вимог. Вона, як і саме звернення, також складалася із трьох пунктів:

«1) Виділ пересвідчений, що правопись звукова єсть найвідповіднішою для народного образования і улекшає науку, однако зі взгляду на те, що в школах народніх так звана етимологична правопись уживаєся, що велика часть нашої інтелігенції тої правописі придержується; що многі передові люде в Галичині, Просвіту до задержання тої правописи взивали: Постановив виділ придержуватись у своїх виданнях популярних такої правописі, яка в народних школах уживаєся;

2) Виділ поручив своїм секретарям щоби всі протоколи обрад оголошувалися в Правді;

3) При видаваню популярних книжок буде Виділ держатися взагалі тої програми, яка зістала висказана на першій загальній зборі товариства і просить всіх членів і любителів народу о надсиланне праць по тій програмі» [3, с. 8—9].

Відповідь ця, певним чином, сформована у дипломатичному форматі. Це дало змогу стосовно першого і третього пунктів вимог 15 просвітян відстоювати в обґрунтованій формі положення щодо правопису (перший пункт звернення), прийнятих на першому зібранні виділових від 20 грудня 1868 р., та окреслити стосовно третього пункту вимоги тезу, за якою як такого плану видавництва не буде, оскільки керівництво Товариства буде діяти згідно з планом, визначеним на Установчих зборах. Це означало, оскільки на вказаних зборах ніякого плану дій не було ні заявлено, ні схвалено, лише окреслено ідеологічні засади [7], що виконавчий орган буде діяти згідно з цими ідеологічними основами та обставинами. Принагідно прописано звернення до ймовірних авторів про надсилання праць та, як можемо припустити, в такий спосіб акцентовано увагу на недоцільності розпочинати масштабну видавничу діяльність через відсутність відповідних текстів. Повністю виконано вимогу другого пункту, оскільки приступлено до оповіщення звітів із засідань Проводу в народовській «Правді».

На цьому ж зібранні вперше секретар Борковський заявив про несвоечасну сплату членських внесків просвітянами. Це були перші свідчення про непросту ситуацію у новоствореному Товаристві, пов'язану із необхідністю полагодження фінансових питань. Відповідно Правління ухвалило звернутися до неплатників,

щоб ті якнайскоріше погасили заборгованість і підкріпило свою позицію аргументом, за яким «...Виділ при скромних засобах грошевих не може приступити до печатання популярних книжок» [3, с. 9]. Це було проявом налагодження організаційних підходів до формування матеріальної бази діяльності інституції за рахунок членських внесків.

Звичайно, матеріальні засоби були не єдиним чинником, який необхідно було вирішувати для започаткування видавничої справи. Важливим було наявність текстів, придатних до просвітницької діяльності. Тому на засіданні Проводу від 26 березня прийнято ухвалу, щоб звернутися до «руських писателів» про надсилання матеріалів для видання популярних книжок стосовно наукової, белетристичної, господарської і лікарської тематики. Крім того, схвалено пропозицію підготувати до друку прислані до Виділу народні пісні, для чого було обрано редакцію, а також вирішено «... просити... місцевих членів «Просвіти» о помагання при сій праці, котра довшого часу вимагати буде» [3, с. 9—10].

Перший запис у протоколах засідань Виділу, який засвідчив наявність підготованого тексту видання, призначеного для просвіти народу, зафіксовано 14 (26 н. ст.) травня. Тоді першим пунктом порядку денного стало питання «читання і обговорення призбираних п. Партицьким матеріалів до читанки для сельских людей» [3, с. 10]. А далі вказано на спосіб розгляду поданих матеріалів, тобто метод підготовки видання до друк. І в цьому випадку, як і в випадку праці над відозвою, застосовано метод уважного, детального розгляду тексту. Про це вказано у протокольних записах: «Прочитано кусник по куснику і прийнято з деякими поправками всі предложені статейки; рішено додати ще один кусень, поучающий... і кілька забавних...» дрібниць, так щоб обсяг читанки складав до двох аркушів друку. Постановлено дати цій книжці назву «Зоря, читаночка для сельских людей. Часть...». Вирішено видати її у 2000 примірників і визначити таку ціну, «... щоб лиш видатки на наклад вернулись» [3, с. 10].

На засіданні Виділу від 26 травня вперше заявлено рішення про видання народного Календаря. Для цього члени Виділу розділили в тій цілі між собою обов'язки так, «що кожний прийнявся заповнити одну, або і більше частей Календаря своїм питомими або придбаними статтями» [3, с. 11].

Про проведену роботу з підготовки Календаря прозвітовано на черговому зібранні Виділу від 1 липня. Тоді першим пунктом порядку денного було «... читання і обговорення матеріалів до Календаря на рік 1870...» та перераховано статті, які вирішено прийняти до друку [3, с. 11]. Зокрема це: «... часть лікарську, уложену через п. Романчука; часть господарську — через Ом. Партицького, дальше історичний образець «Битва Полтавська» — через Н. Вахнянина; наконець «Уста[в] дотично почт, железниць, о належитостях і т. д. — д-ра Сушкевича. Член Виділу Партицький предкладає дальше історичні праці д-ра Шараневича, В. Навроцького, а п. Вахнянин — надісланий до редакції «Правди» артикул: «О шлях[ті] ходячковой». Всі ті розправи прийнято. Уложення части белятритстичной й забавной препоручено п. Партицькому і перед[ано] тому ж наконецну редакцію «Календаря».

На цьому ж засіданні «... заявив п. Партицький, що із надрукованої перед двома тижнями «Зорі» не лишилось вже і одного екземпляра. Цілий наклад в 2000 екз. розібраний як би в одній хвилі. Виділ видячи прихильність публіки для першого свого видавництва, рішив по мірі средств продовжити видавництво Зорі і печатати для народу в 2—3000 примірниках» [3, с. 12].

Про успіх цього першого народного видання засвідчили відгуки і своїх, і чужих. У листі до брата від 6 липня 1869 р. О. Барвінський з Березан писав, що «тут дуже за «Зорею» питають. Сільські вчителі і навіть селяни приходять до мене, а я змушений відправляти їх ні з чим, бо не маю жодного примірника. Таким чином, скажи, щоб як можна скорше 70 примірників прислали» [2, с. 20]. Відгукнувся на вихід «Зорі» опонент народоців і «Просвіти» І. Наумович, який, ознайомившись з її змістом, написав листа до проводу, в якому зазначив, що «з сердечною радістю повитав я перший плід Вашого Тов-а «Просвіта». Ще в 1850 р., будши в духовнім семінарі, був я переконаний, що ми образуємо вищі верстви нашого народу, а не даючи ніякого корму сільському народові, будемо усе безсилим, і вороги нас задавлять, як то справді видимо на ділі. Якби ми через тих 20 літ свободи були ужили всіх наших сил на такі популярні видання, як «Зоря», ми стояли би нині далеко вище і почуття національне перейшло би уже весь наш народ». На закінчення додав, що «дівтора приняла

«Зоря» з неймовірним одушевленням» і що «в цілім селі знають зміст «Зорі». Крім того, він обіцяв прислати свої твори до публікації, однак, як зазначено, своїх обіцянок не виконав [1, с. 124—126].

Видавнича справа набувала розвитку. На одинадцятому засіданні Проводу від 13 вересня 1869 р. заявлено про інше видання яке, забігаючи наперед відзначимо, здобуло широке визнання й мало кількка перевидань. Мова про брошуру о. Ст. Качали «Що нас губить, а що нам помочи може», в якій, як записано в протоколі, розмірковується «...о теперішніх нуждах простого народу і як їм зарадити». Вказано, що цю брошуру передав «до видання Отець Качала, признаючи заразом на видатки видання 35 злр. Рішено віддати сю брошуру до перегляду двом членам і видрукувати в 2000 примірниках» [3, с. 14].

Важливим проявом у справі розгортання видавничої справи, спрямованої на просвіту народу, стала зміна, а радше, коректива ідеологічних засад, які визначали діяльність Товариство. Незважаючи на те, що заснована в 1868 р. інституція орієнтувалася головно на «просвіту» дорослого населення, маніфестуючи при цьому можливість підтримки, перш за все матеріальної, учнівської молоді та педагогів, у вересні 1869 р. задекларовано намір видавати підручники для гімназії. Відповідно на засіданні Проводу від 29 вересня 1869 р. прийнято рішення на пропозицію «... Партицького дати літографувати зроблений ним переклад латинської граматики Шульца для 4. класи гимназійальної в 100 примірниках і природну історію для першої класи уложену через проф. Полянського, також в 100 примірниках» [3, с. 14]. Крім цього, на тому ж зібранні було вирішено купити «14 примірників дільця Гладилевича «Вінок для чемних дітей» часть II (ціна книгарська одного примірника 12 кр.), за 5 злр. і пустити в продаж по зниженій ціні (за один примірник 8 кр.)» [3, с. 14].

Незважаючи на складний фінансовий стан, характерний для новостворених інституцій, Товариство продовжило розвивати видавництво, при тому вносячи певні організаційні корективи, за якими проявило готовність друкувати не лише свої публікації, а й такі, що були підготовані особами з-поза Товариства. Про такий підхід свідчить ухвала, прийнята на засіданні Проводу від 20 жовтня, на якому, крім питань ціноутворення, — бо визначено ціну на надрукований Календар у 3000 примірників 35 кр.

а[встрійської]. в[алюти] (далі а. в.), а на брошуру о. Ст. Качали — 8 кр. а. в [3, с. 15] — заявлено, що «...Пулюй», автор Віденського Молитвослова з р. 1869, прислав... на власність «Просвіти» 1050 неоправлених екземплярів Молитвослова, домагаючися за них 170 рн. а(встрійської). в(алюти). із котрих 140 рн. припадало на сплачення видавникови... П. Пулюй, при усній пересправі, відступив великодушно від приналежної йому суми 30 рн...» [3, с. 15]. Ця пропозиція була прийнята Виділом Товариства.

Така практика продовжена на наступнім чотирнадцятім зібранню Виділу 5 листопада 1869 р., де обговорено справу порозуміння з о. Селецьким щодо підготованого ним видання. Вказано, що «отець Селецький, автор Катехизиса народного, одобреного через Преосв[ященного]. Архиепископа Йос[ифа] Сембратовича, заявив готовість відступити весь наклад свого Катехизиса, під корисними варунками, на власність «Просвіти». Виділ уповномочив пп. Вахнянина, Сушкевича і Партицького вивідатися по-дробно і докладно о стані річі і вступити, без дальшого відкликання до Виділу, в дотичну пересправу з отцем Селецьким» [3, с. 16].

Це було останнє засідання Виділу Товариства «Просвіта» у 1869 р. Далі у протоколах фіксується тривала, без будь яких пояснень, перерва у зібраннях Проводу.

Чергове засідання Правління відбулося майже через пів року — 9 квітня 1870 р. Тоді серед організаційних питань вирішувалися і видавничі справи. Зокрема доручено Ом. Партицькому збирати матеріал для другої частини «Зорі», яка, по можливості, ще «... перед загальним збором надрукована бути повинна». Крім того, поінформовано, що рішенням Крайової шкільної ради «... Катехизм отця Селецького припорукається бібліотекам шкіл і учителям релігії для легшого преподавання тої науки» [3, с. 17]. Це стало ще одним свідчення успішної діяльності Товариства в перший рік існування. Останнім пунктом цього зібрання була ухвала видати «другу часть «Зорі» в 300 примірниках і призначити чистий дохід з розпродажі на церкву Любачівську, для чого Виділ вже попередньо звязався преїнявши на власність «Просвіти» цілий наклад Катехизису, виданого через священника Любачівського отця Селецького» [3, с. 17].

Очевидно, ця друга за порядком читанка була вже готова до друку й Провід лише формально ухвалив

рішення щодо її виходу «у світ». При тому призначивши прибуток від її реалізації на церкву Любачівську, керівництво в такий спосіб віддячило автору народного «Катехизису» за його працю і готовність співпрацювати із новозаснованим Товариством.

Також на цьому засіданні від 9 квітня 1869 р. вказано і на певні благочинні кроки «Просвіти», пов'язані із власними виданнями, що засвідчило зачаткування й такого виду діяльності. Так, «обіцяно... канчужанам, на Мазурах, на їх власне желання висилати усі книжечки, видані Товариством «Просвіта» та «ухвалено роздати 30 екс[земплярів] «Календаря» між добрих учеників безплатно» Академічної гімназії [3, с. 17].

Крім видавничих справ, які мали особливе значення для зачаткування діяльності Товариства, Виділ здійснював заходи, які повинні були вирішувати не менш важливі організаційні питання. Вони стали предметом обговорення на засіданні Проводу від 26 травня 1868 р. і стосувалися важливої справи — зміни Статуту. На початку засідання наголошено, що вже на Установчих зборах звернено увагу на те, що Статут не відповідає інтересам Товариства і «... потребує деяких змін і доповнень...». Правління з метою підготовки «... нового, потребам товариства і духові часу відповіднішого уставу...» обрав статутну комісію, до якої ввійшли д-р. К. Сушкевич, Комарницький і проф. Романчук. Комісія отримала завдання «... виробити устав найдалше до червня...» і представити його на розгляд Виділові, який зможе згодом його подати Загальним зборам у формі пропозиції [3, с. 9].

Важливим елементом формування організаційних засад Товариства була ухвала на засіданні виконавчого органу від 26 травня 1869 року. Тоді вирішено виготовити «грамоти членства за текстом слідуєчим: Виділ товариства «Просвіта» посвідчає сею грамотою, що ...в книгу членів того ж товариства яко член ...вписаним зістав». Далі йшов підпис голови інституції [3, с. 11]. Крім того, на цьому ж зібранні ухвалено «Спорудити печатку для товариства». Для чого було прийнято відповідний проект цього важливого для організації атрибуту [3, с. 11].

Разом з тим відзначимо, що на цьому ж засіданні знову йшла мова про несплату частиною просвітян членських внесків. Тому було «...рішено завізвати деяких, неточно платячих членів до зложення залогостей, тим більше, що на видання Календаря біль-

шої суми потреба буде». Наприкінці поінформовано, що тернопільську учні «...іменно на дешеве видання книжок популярних прислали товариству зібрану складку в сумі 10 рн. а. в.» [3, с. 11].

Про недостатність фінансових ресурсів та шукання способів їх вирішення засвідчує ухвала засідання Проводу від 29 вересня. Першим пунктом порядку денного було схвалення пропозиції К. Сушкевича «...щоб подати до Союму Краєвого о запомогу для товариства» [3, с. 14].

До організаційних питань належало скликання Загальних зборів, що було у компетенції Проводу. Як можемо розуміти, це ускладнювалося непростою ситуацією в Товаристві. Зокрема декларуючи на початку діяльності (на першому зібранні Виділу) про доцільність залучення до Товариства якнайбільше просвітян, до вересня 1869 р. не зафіксовано вступ жодного нового просвітянина. Очевидно через це проведення зборів відкладено на 1 листопада, що було заявлено на засіданні 27 вересня 1869 р., і ця дата мала бути оголошена в Правді. Тоді ж «... преступлено до спеціальної дебати над проектом статуту і прийнято чотири перші параграфи» [3, с. 14].

Очевидно наявні складнощі спонукали Провід на засіданні 20 жовтня «... речинець Загальних зборів аж до того часу відстрочити, доки подання Виділу зглядно запомоги в Соїмі Краєвим, а евентуально в Виділі Краєвим не розрешиться». Тому для продовження «персправ» прийнято відповідну ухвалу [3, с. 15]. Тоді ж продовжено розгляд Статуту. За рішенням — д-ру Сушкевичу доручено літографувати проект статуту для роздачі його між членами Товариства [3, с. 15] — можна зробити висновок, що на жовтень 1869 р. проект цього документа був готовий до розгляду на Загальних зборах. Те, що вирішення цієї справи зайняло тривалий час, свідчить інформація про отримання допомоги від Крайового Сейму на засіданні Проводу 9 квітня 1870 року. Тоді у другому пункті порядку денного вирішено відправити депутацію до керівників Сейму для вираження подяк «...за одержання від Виділу Краєвого запомоги в ...1000 зл. р. ...». Очевидно, що ця подія, враховуючи ухвалу від 20 жовтня 1869 р., та, очевидно, й інші обставини, сприяла визначенню дати проведення других Загальних зборів Товариства на 14 (26 н. ст.) 1870 р., про що мало бути оголошено у «Правді» [3, с. 17].

Про непростий характер розвитку інституції, насамперед щодо залучення нових просвітян, свідчить той факт, що перший прийом нових членів Товариства відбувся лише 5 листопада 1869 р., через неповний рік після Установчих зборів. Тоді в просвітяни записано 14 осіб [3, с. 16]. На наступному зібранні, проведеному аж 9 квітня 1870 р., ухвалено: «...Для бідних учеників академічної гімназії руської відложити 25 злр. яко запомогу від товариства. Потребуючих запомоги мав препоручити Виділові ... Партицький за порозумінням з директором гімназії отцем Ільницьким. Також ухвалено роздати 30 екз. Календаря між добрих учеників безплатно». Відповідно до протокольного запису, на цьому засіданні прийнято в члени «Просвіти» 9 осіб [3, с. 17].

На передостанньому, за порядком 16-му в цій каденції зібранні Виділу, що відбулося 6 (18 н. ст.) травня 1870 р., обговорено справи організації проведення Загальних зборів. Спочатку заявлено, що це зібрання «... в салі Дому Народного відбутися не може з причини, що саля на довший час винаймлена на виставу образів». А далі вказано, що для проведення цього важливого заходу «Др. Сушкевич віднісся... до заряду салі на стрільниці і найняв тую салю на цілий день збору за 10 гульденів а. в.» [3, с. 18]. Неможливість проведення цього важливого зібрання у Народному домі було проявом напруги в галицькому громадсько-політичному істеблшменті і несприйнятті «Просвіти» представниками старшого покоління. На цьому ж засіданні прийнято в члени 6 осіб. На 17 Засіданні Проводу від 11 (23) травня 1870 р. затверджено порядок денний других Загальних зборів:

1. Справоздання Виділу з його дотеперішньої діяльності (референт Ом. Партицький);
2. Справоздання о стані маєтку Товариства (референт др. Сушкевич);
3. Вибір Комісії для справдження рахунків;
4. Внески Виділу, а іменно:
 - а) зглядом зміни дотеперішніх статутів;
 - б) зглядом видавання часописьма яко органу «Просвіти»;
5. Вибори нового Виділу;
6. Внески членів» [3, с. 19].

В подальшому обговорено пропозицію Виділу стосовно «видавання часописьма яко органу «Просвіти» який мав бути «предложений зборови в слідуочій стилізації: Всехвальний збір узнає потребу ви-

давання часописьма jako органу товариства і поручає переведення того діла як і уложення дотичного програму новому Виділові на рік 1870/1» [3, с. 19].

На цьому засіданні секретар Ом. Партицький повідомив, що «на його руки пожертвував член «Просвіти» Михайло Димет много популярних книжок московських і чеських, которі і для Виділу «Просвіти» стануть в пригоді. Виділ, із взгляду на сю як і на попередні грошеві дари, виражає п. Димету в імени товариства сердечну подяку». Тоді ж прийнято ще 5 нових членів «Просвіти» [3, с. 19]. Вступ нових просвітян, заява про добродієнні внески засвідчили про першу реакцію суспільства на новостворену інституцію, і про початок визнання Товариства громадськістю Галичини за потрібну організацію.

Про підсумки, які мали з'ясувати доробок за майже півторарічну діяльність Товариства, оголошено на перших, після Установчих, зборах інституції, які відбулися 14 (26) травня 1870 р. за участі 52 просвітян. Після привітання голови секретар Ом. Партицький зачитав звіт про проведену роботу Виділу. Серед іншого, наголошуючи на успіхах, заявлено, що членами «Просвіти» стали понад 50 осіб. Звітуючи про започаткування успішної видавничої діяльності вказано про вихід у світ «Зорі», «Що нас губить, а що нам помочи може», «Народного Календаря», літографування підручників — латинської граматики, природної історії, фізики — «в рускім язичі для учеників академічної гімназії». Відзначено отримання субвенції в 1000 з. р. від Крайового сойму, «... і нарешті о відносинах до польських товариств «Oświętaty ludu» і «Towarzystwo Przyjacieli Oświętaty ludu», на котрих завізвання получитися з ними в одно товариство Виділ Просвіти відмовні дав відповіді» [3, с. 20]. Фінансовий звіт дав К. Сушкевич, зазначивши, що за весь час дохід Товариства склав 1509 зр. («межи тим 500 зр. jako першу половину субвенції від Виділу Краєвого»), а 1281 зр. видатків, що отже зосталося готовими грошми 228 зр.». Бібліотека нараховувала 95 праць.

Після звіту приступили до обговорення змін до Статуту. Внаслідок чого «Нові Статути, ведля долученого проекту уложеного Сушкевичем і Романчуком, прийнято більшістю 2/3 голосів, по сконстатуванню компетенції збору до рішення о зміні статутів, в цілости з ... поправками...» [3, с. 20]. Також прийнято пропозиції: про заснування часопису, як

органу Товариства та про «... видавання шкільних книжок, особливо для шкіл середніх...».

Доречно відзначити, що загальне уявлення про характер діяльності першого Виділу Товариства засвідчує періодичність, зокрема інтенсифікація чи сповільнення зібрань, які відбувалися в період від лютого 1869 р. по травень 1870 року. Це можна простежити на основі протокольних даних. Відповідно наступне після 11 лютого зібрання виділових було проведено 4 лютого, чергове — 21. Тобто в найкоротшому в році місяці проведено три засідання Проводу, що свідчить про їх певну інтенсивність. А в березні лише два (датовані 11 та 26), у квітні одне (14 (26 н. ст.)), така ж «частота» зібрань простежується у травні (лише одне засідання відбулося 26 числа), у липні два — 1 та 4 (16 н. ст.), а після того, враховуючи літні канікули, виділові зібрання аж 13 вересня та ще один раз в цьому місяці 27 числа. В наступних місяцях ситуація не змінювалася, тому в жовтні відбулося одне (20 числа) засідання і одне зібрання в листопаді (5 числа); чергове засідання Правління відбулося аж 9 квітня 1870 р., яке було єдиним у цьому місяці, а наступного місяця було проведено два зібрання — 6 (18 н. ст.) та 11 (23). Завершилася каденція цього першого Виділу Товариства Загальними зборами, проведеними 14 (26 н. ст.) травня.

Загалом перший Виділ за півтора року свого існування, тобто за 16 місяців, провів 17 засідань. Такі цифрові дані та наведені факти свідчать про непрості процеси започаткування діяльності нової інституції. Насамперед це створення організаційної структури й визначення функцій її підрозділів та поладження різних, у т. ч. непростих, частин суперечливих питань, з якими зіштовхнулося в цьому часі керівництво. І все це заради започаткування та розгортання видань для просвіти народу, до якої і була покликана це галицьке об'єднання. Тому доцільно провести огляд публікацій, які побачили світ у першому році існування Товариства.

Звичайно, найпершим друком із просвітянським грифом, який засвідчив появу на суспільній арені нової організації, стала відозва п. н. «Дорогі родимці». Вона охоплювала не повних чотири сторінки та складалася із двох виділених частин, хоч за змістом і призначенням її можна поділити на три складові, кожна з яких виконувала чітко визначену функцію.

У першій з них пояснено причини і необхідність заснування Товариства. У другій подано інформацію про цілі, завдання інституції та про найближчі наміри Виділу щодо організації просвітницької праці. Третя, представлена невеличким абзацом, була закликом до інтелігенції, особливо до кліру, діяльно підтримати новостворену асоціацію. Крім того, у тексті наприкінці першої частини та третьої було вміщено додаткову інформацію про тексти, які долучалися до цього документа, а саме: звіт із Установчих зборів та проект Статуту, який мав затверджуватися на найближчих Загальних зборах Товариства.

У першій частині, яка охоплювала більш як 50% тексту відозви, що свідчить про її важливість, пояснюючи наявні суспільні проблеми і відсутність на той час дієвих засобів їх подолання, обґрунтовано доцільність, важливість і необхідність створення нової організації, до чого вдалося молоде покоління галичан, чим взяло на себе роль просвітителів простого народу.

У другій частині, розкриваючи мету та завдання, вказано, що «єдиною ціллю нашого товариства єсть: наш нарід п і з н а в а т и і, і пізнавши всі его багацтва і недостатки, по оказавшимся потребам всьо, що тільки для нього придатне, н а у ч а т и и». Тобто з'ясувавши позитивні й негативні якості народу, можна буде визначити — що саме потрібно для його поступу. Означене спрямування планували досягати за допомогою популярних «письм, книжок і часописів, по найприступнішій ціні для народу видаваних» [5, с. 3]. Наголошено також на позаполітичності та нейтральності інституції, що мало дозволити їй об'єднати різні політичні сили у праці на благо народу.

В останній, третій частині, представленій одним невеликим абзацом, викладено звернення до суспільства, а вдійсності до інтелігенції, і перш за все до священництва, співпрацювати із Товариством. На завершення висловлено надію, що протягом наступних 20 років «собі виховаємо новий люд, свічнійший, замжніший від теперішнішого, народности своєї свідомий, не тільки кров'ю, но і духом з нами злучений, в котрім народність наша узискає підпору, котра не тільки всі напади ворогів переможе, але і нову будучність, красшу долю для цілого руського народу колись роздобуде» [8].

Наступним після відозви, і першим виданням, призначеним для просвіти народу, став підготований Ом. Партицьким альманах «Зоря. Читаночка для

сельських людей» [9]. У ній вміщено 25 різноманітних за жанром і характером матеріалів. Перші 4 публікації мали пізнавальний вираз і стосувалися загальної інформації про людство та ролі знань у його розвитку.

У перших статтях п. н. «Дещо про письменство» та «Дещо про землю» авторства Ом. Партицького (скритий під криптонімом К. Г.), йшлося про позитивний вплив мови, писемності та науки на розвиток людства. Саме завдяки цим чинникам стало можливим здобути кращі умови існування, поліпшити міжлюдські взаємини, зокрема базовані на засадах християнства, на громадянських правах, а також наголошено на їх значенні для захисту людських інтересів. У другій з них, використовуючи відомості астрономічного характеру, йшлося про кулясту форму Землі, про її обертання навколо власної осі й Сонця і вказано, що від цього залежать час доби і пори року, пояснено природу земного тяжіння.

У матеріалі п. н. «Дещо про людей» Н. Вахнянина вміщено оповідь про людські раси, про їх місце заселення, описано зовнішній вигляд, одяг окремих з них, також пов'язано рівень їхнього розвитку із видом занять та віруваннями. Вказано, що білих людей на планеті числилося 500 млн, серед них у Європі налічувалося лише 280 млн. На завершення перераховано європейські народи, окремо виділено слов'ян — при тому наголошено, що русини склали велику силу — 15 млн.

Відзначимо, що на початку альманаху вміщено «Два псалми» — Перший та П'ятий — у перекладі Павла Ратая (П. Куліша).

У наступному матеріалі природничо-пізнавального характеру п. н. «Зозуля-кукавка» І. Верхратського у розповідній формі йшлося про ареал існування, поведки цієї пташки. Далі йшли байки, «Кінь і віл» Ю. Федьковича, оповідання гумористичного характеру «Панькова кобила» Г. Квітки-Основ'яненка, Я. Головацького: «Іван Брехун», «Боднар», «Жид і циган», «Цигани» та «Віл і осел» В. К. «Ворона, сорока і сова» І. Наумовича та ін. На завершення у двох рубриках авторства О. Рафаловича вміщено: «Всячина» — кілька оповідок анекдотичного характеру та у «Пораднику лікарському» — рекомендації щодо лікування пропасниці, зубного болю, захворювання очей, інвазійних та шкірних захворювань.

Наступним виданням, яке репрезентувало початок діяльності «Просвіти», стала відома брошура

о. Ст. Качали під назвою «Що нас губить, а що нам помочи може» [10]. У книжечці невеличкою формату вміщено п'ять розмов («розговорів»), в яких у формі діалогів розглядалися нужди тодішнього селянства й окреслено шляхи та засоби їх подолання. Наприкінці книжечки опубліковано «Статут громадських шпихлірів», ухвалений Збараською повітовою радою.

Стиль написання простий, легко читається, а використаний діалоговий підхід нагадує катехитичний спосіб — питання-відповіді — визнаний одним із найефективніших методів подачі та сприйняття інформації. Цьому сприяли і звичні для галичан персонажі-учасники розмов — селянин та священник, які обговорювали насувні, отже, зрозумілі й важливі народні нужди.

За змістом у розповідній, діалоговій формі йшлося про те, як двоє галицьких господарів, Павло і Василь, роздумували над становищем народу після скасування панщини, нарікаючи на появу нових проблем, зумовлених отриманою свободою і намагаючись збагнути, що до цього призвело, звернулися за порадою до священника. Місцевий парох вказав на головну причину занепаду селянських господарств — пияцтво, а його пов'язав із панщизняним минулим (пропінацією), яке зберігалося і в постпанщизняний час, та з нерозважливостю самих селян — дурним розумом і темнотою простого люду. Після цього, ввівши до розмови ще й громаду, автор від імені душпастиря озвучив засоби, за допомогою яких можна було б виправити та поліпшити ситуацію.

Насамперед відзначивши важливість політики та громадянської позиції, закликав селян обирати на виборах не хлопа чи пана, а священника. Крім того, реагуючи на закиди селян, пояснив важливість відстоювання позицій народної мови, бо «яка мова в хаті, такий там і господар: русин, мазур, німець. Так само: чия мова в уряді, — той господар в краю». Та запитав — «чи русини мають і на дальше позіставати рабами в своїй хаті? А знаєте, що коли чиею мовою говорять і пишуть, то той народ є поважаний в світі. Хто мою мову не поважає, той мене самого не поважає». Після того роз'яснення ваги мовного питання викладено головну політичну ідею цієї розмови: «ми хочемо, щоб під Цісарем нашим уважано нас в нашій краю господарями. Хочемо, щоб так, як давніше за князів наших, ба ще в початках і за Польщі, мова руська була в урядах і школах, щоби народ

руський був народом і ніхто щоб не цурався руського письма і слова. Тоді і сойм мусів би бути руський, а не польський» [10].

Після того парох виклав поради, а, по суті, перелік засобів, що мали допомогти селянам виправити своє становище, у т. ч. поліпшити власний матеріальний добробут. «Моя рада така: проти п'янства поставити мірність, проти лінивства — працьовитість, а проти марнотратности — ощадність. Або, коротше сказавши: наука, праця і ощадність урятують нас від лихви». Подавши таким чином схему порятунку і розкриваючи її, душпастир, який волею автора-декана став громадським просвітителем, виклав свої поради, почергово зупиняючись на кожній з них. Вони стосувалися освіти дорослих і дітей; також вказано, що крім науки потрібна і раціональна праця. Наводячи приклад такого підходу в чехів і німців, де «майже всі уміють читати і писати», наголошено, що там і добре працюють. Тому «господарі тамошні — гей пани; їх доми і будинки не такі, як у нас», вони «працюють і щадять». Далі радив, для зміцнення господарств, запроваджувати всюди громадські шпихліри й каси ощадності та пояснив, що і як необхідно для цього чинити.

Наступним кроком, спрямованим на реалізацію просвітянських завдань, став «Народний календар на рік звичайний 1870», датований тим же роком, що і праця о. Ст. Качали — 1869. Формат статті не дозволяє зосередитися на повному огляді матеріалів цього першого, яке стало щорічним й набуло популярності в суспільстві, видання Товариства. Тому для характеристики цього друку подамо його загальний огляд та зупинимось детальніше лише на окремих публікаціях.

«Календар» складався з календарної частини, в якій вміщено «Пасхалію зрячу на рік 1870», «Родовід цісарського дому», «Відміни місяця», «Устав церковний», «Схід і захід Сонця і Місяця». Далі — краєзнавчо-історичні відомості — І. Шараневича «Значення Америки для всемирної культури» та «Київ і Новгород в року 1470 і 1471» і статтю В. Навроцького «Дещо про козаків запорожців та про їхні ради військові». Після того йшли оповідання Дениса з Покуття (В. Ільницького) «Згадка про молоді літа», потім рубрика — «Порадник господарський і лікарський», в якому подано сім невеликих інформаційно-рекомендаційних матеріалів, що стосувалися поліпшення сільського господарства. Далі

у «Часті забавній і повчаючій» вміщені оповідання, поетичні твори та «Товариські забави». Завершували цей перший просвітянський «Календар...» інформаційні відомості про «Установи дотично почт», «Установи телеграфічні», «Важніші ярмарки в Галичині» та оголошення. Для формування уявлень про характер цього видання окреслимо зміст кількох статей, які стосувалися господарської та історичної тематик.

Першу представляли матеріали, які мали на меті подати селянам відомості та практичні поради для поліпшення ведення власного господарства. Так у статті «Як найліпше тучити звірят» [11] викладено рекомендації стосовно раціональної годівлі тварин, перераховано рослини (бобові, олійні культури, овес, ячмінь), які були найпоживнішими та окреслено спосіб приготування корму. У другій публікації під назвою «Як запобігти браковій гною» [12] наведено приклади, за якими розвинені європейські народи (німці, французи, англійці) використовували різні органічні добрива, вказано їх види, способи застосовування та значення для підвищення родючості ґрунту. Третя інформація «Як ходити коло коней» [13] знайомила читачів із раціональними способами догляду за цими домашніми тваринами, зокрема пояснено, як привчати молодняк до запрягу. У четвертій публікації «Як позбутися хробацтва на городі» [14] наведено рецепти боротьби із шкідниками рослин, що розмножувалися у ґрунті. В п'ятій інформації під назвою «Як розводити добрі шпараги» [15] викладено поради щодо підготовки ґрунту, впорядкування грядок, способу посіву, сівозміни для належного вирощування цієї сільськогосподарської культури. Шостий матеріал пояснював «Як і коли сіяти ячмінь» [16]. У ньому наведено дані про види ячменю і способи його посіву. В останній публікації перераховано найпоширеніші хвороби овець [17] і пояснено способи їх діагностування та лікування.

Цікавими були статті на історичну тематику. У першій з них п. н. «Київ і Новгород в року 1470 і 1471: літопись» [18] відомий у тому часі галицький історик Ісидор Шараневич, торкаючись минувшини двох колись могутніх руських міст, по суті, виклав історію Русі в період після втрати незалежності. Звертаючись по черзі то до Новгорода, то до Києва, автор подав події так, що читач мав зрозуміти їх походження, розташування, статус економічний та політичний та їх долю після втрати Руссю незалеж-

ності. Цікавими були погляди на етно-політичний характер Русі-України та тогочасної Росії.

На початку розвідки, подаючи опис розташування Новгорода, автор зазначив, що він знаходився на півночі й «творив... границю, де стикалися взаємно... слов'янські й чудські роди» [18, с. 7] і що це був колись відомий шлях «із норманів у греки». Торкаючись етнічного фактору історик стверджував, що «народи, як мурома, мордва — уступали, коли князі суздальські з Володимира Клязьменського, а відтак з Москви посували границі на схід і північ» і що внаслідок того «над Невою, Двиною і Печорою аж по Урал покорились Новгороду роди чудські і пермські». Завершено цей блок твердженням, що у XIII ст. татари захопили руські міста, а «о стіни Новгорода одбилися». Однак згодом, як зазначено, у XV ст. в Руських землях відбулися великі перемини [18, с. 7—8], яким і були присвячені наступні частини статті. Він їх пов'язав із здобуттям князем Іваном III, який переміг монголо-татарського хана Ахмета, незалежності Суздальсько-Володимирської держави. Після того Іван III розпочав наступ на Новгород. Цей крок історик потрактував як боротьбу між «двома можними державами — Новгородом і Москвою, з котрих перша оперта була на первісних устоях слов'янської громади, на засадах чисто республіканських, а друга на засадах абсолютистичного самовладства, котрого представителем був Іван III, прозваний Великим». При тому зазначено, що ця боротьба закінчилася на «некористь свободи і Новгородської республіки». І вже у 1456 р. Новгород, під натиском «В. князя московського прийняв його печать і узнав його на перший раз за найвисшого суддю свого». На закінчення цього блоку історик подав коротку характеристику Новгорода в незалежний від Івана III період. Він стверджував, що це місто із населенням у 400000 осіб за багатством і могутністю рівнялося Венеції, що в ньому було багато німецьких купців, які торгували зі Сходом. Далі, підкреслюючи демократичність цього поліса, наголошено, що вічевий дзвін скликав міщан на віче, на якому вони вирішували всі важливі справи — тобто мали «над добром і щастям свободної своєї вітчизни громадно нараджатись». А керував вічем посадник міста і старці [18, с. 9].

Відмінним від Новгорода був виведений автором образ Києва, який названий матір'ю «руських городів і столицею князів руських», виділивши при цьо-

му Володимира Великого, Ярослава Мудрого та Володимира Мономаха, за яких Київ торгував із Скандинавією, Царгородом, Грецією. Також зауважено, що саме «з Києва підбивали руські князі слов'янські роди наоколо». Далі вказано, що Київ був осередком духовного життя руського народу, що з Києва поширювалися віра й закони по цій Русі, при цьому подано коротку історію Київської митрополії. У подальших частинах галицький історик показав початки занепаду Києва як столиці. Боротьба нащадків князя Володимира Великого за престол ослабила його, чим скористався суздальський князь Андрій Боголюбський, який у 1169 р. несподівано напав на місто й «здобув і ограбив його». Наголошуючи, що за ослаблену столицю вели боротьбу князі, і в часі монголо-татарської навали 1241 р. він був підвладний галицькому князю, а згодом підкорявся рязанським князям і перебував у залежності від татар аж до 1320 р. Тобто історик трактував Київ як столицю Русі в економічному, політичному й духовному планах, відзначивши його колишню могутність, велич та занепад. Після чого автор наголосив, що руське життя перенеслося до Суздаля та Галицько-Волинського князівства. При цьому зауважив, що «горожанство» (очевидно громадські свободи) було втрачено в Суздальщині, в якій люд мусив «підчинитися самовладству князів». Розповідаючи про завоювання Києва литовцями у 1320 р., автор вказав на відновлення після вигнання татар, удільного руського князівства, яке очолив князь з дому Ольгерда, на відродження церковного життя, наголосив, що митрополити знову повернулися із Москви до Києва, і що у 1458 р. виникло дві митрополії — литовська і московська.

В останніх частинах йшлося про занепад обох міст. Спочатку вказано, що на початку червня 1471 р. Іван III підступив під стіни міста-республіки. Казимир IV на прохання новгородців не прислав допомоги. А ченці дезорієнтували народ, поширюючи чутки, що «Марта запродала Новгород королю-латиннику». Новгородська кіннота не захотіла битися із Іваном III, не бажали матеріальних страт і купці, які у середині серпня відкрили Іванові III ворота міста. Цар стратив Марту, запровадив свої порядки, призначив на керівні посади своїх урядників, а вічевий дзвін був «знятий з вежі Ярослава і відвезений до Москви». Наслідок — німецькі купці залишили місто і «сповнилося пророцтво Мар-

ти, грозячи загибеллю, если Новгород добровільно нагне шию перед Великим князем». Далі автор зазначив: «нині Новгород числить ледве 20000 мешканців» [18, с. 15]. Пишучи про колишню столицю Русі історик констатував, що «в 1471 р. утратив Київ свою самостійність і зістав прилучений до Литви». Русько-литовські князі з Сіверщини, проявляючи незадоволення політикою литовської ради, переїхали до Москви і «враз зі своїми землями В[еликому] князю піддалися». Це призвело до війни Литви з Москвою. Не маючи змоги побороти супротивника, литовці прихилилися до союзу з Польщею. Однак Казимир IV відмовив литовцям, які хотіли його залучити до боротьби з Москвою. Більше того, він переконував литовців, що без союзу з Польщею їм не вдасться вистояти перед північним сусідом, і що русини через різницю у вірі «неприятні суть литовцям і на випадок війни з Москвою ще до упадку Литви радо би причинилися».

Загалом І. Шараневич подав досить складний матеріал. Його сприйняття ускладнює фрагментарність викладу, відсутність ґрунтовніших пояснень в окремих випадках. Скоріше всього ця стаття була розрахована на тодішню еліту, яка, володіючи знаннями з історії Польщі та Росії, могла розуміти цей непростий у викладі матеріал з вітчизняної історії. Все ж, це була перша публікація на історичну тематику, здійснена професійним істориком, і засвідчила, що галицька еліта була готовою до співпраці із новоствореним Товариством.

Другою публікацією на історичну тематику, вміщеною у тому ж «Народному календарі» була стаття В. Навроцького «Дещо про козаків запорожців і про їх ради військові» [19]. Вона складалася із двох основних частин: у першій подано загальну характеристику козацтва, а в другій основну увагу звернено на козацькі ради, їх функції та спосіб проведення.

Спочатку автор, подаючи загальну ознайомчу характеристику козацтва, зупинився на причинах появи цього суспільного стану, розповів про місце розташування Коша, торкнувся господарської діяльності, пояснив їхню захисну діяльність та розкрив структуру Січі.

Автор розпочав свою розповідь із викладу причин, які привели до появи цих «вільних людей». Він стверджував, що запорозькі козаки виникли через подвійний гніт, «якому підпадав наш народ руський». Зод-

ного боку, це були татарські набіги, які нищили людей та їхнє майно, а з другого — польські пани, які чинили народові «кривду», бо народ змушений був робити «тяжку панщину і мусів дивитися, як його віру обертали на сміх і наругу». Тобто, через напади татар, національний (виділено, економічний, соціальний і релігійний аспекти) гніт сміливці, які не хотіли терпіти таке принизливе становище, йшли «на границю тодішньої України, на ріку Дніпро, в так звані «козаки». Там ці відважні люди збиралися в «одну громаду, в одне братство, щоби сполученими силами пімститися за свої кривди на нехристах, а часто также і на польських панах» [19, с. 17]. Місцем осідку обирали острови за Дніпровими порогами, які були важкодоступними й створювали їм природний захист від противників. Тут вони осідали кошом, тобто творили «Запорозьку Січ», де головним був «отаман кошовий». Козаки, відзначено, на своїх землях провадили господарську діяльність: ловили рибу, полювали звіра. Однак, як випливає із міркувань автора, найважливішим їхнім ділом був захист народу від татар, звільнення бранців. Також вказано, що козаки самі на чайках нападали на турецькі міста, навіть і на столицю їхню — Царгород, визволяли бранців-християн і «верталися зі славою і зо скарбами домів, до своєї Січі». А далі наголошено, що «за ... діла лицарські назвав їх народ лицарями-козаками і що донині величає їх так у своїх піснях і думках», які з часом розійшлися по всій країні, а «Запорізька Січ... осталася головним їх пристанищем і осередком вільної України і козаччини». Після цього В. Навроцький подав структуру Січі. Пояснив, що козаки ділилися на курені, кожний з яких мав однойменне приміщення, а керували ними курінні отамани. Старшину вони обирали самі, яка мала командувати в бою і виконувати волю громади. А справи, які стосувалися цілого козацтва, вирішувалися на військових радах. Відповідно, друга частина статті була присвячена саме цьому козацькому інституту.

Спочатку вказано, що вони скликалися кілька разів на рік за окресленим призначенням. Перша Рада відбувалася на Новий рік, під час якої ділили між куренями річки для риболовлі, обирали нову старшину. Далі йшла детальна розповідь про скликання козацької ради та перебіг подій, пов'язаний із виборами старшини і «суперечностями», які іноді виникали між козаками.

Скликали запорожців на Раду вистріли із гармати та звуки литаври. Після того, коли козаки зібралися на майдані, до них виходила старшина кожний із своїми клейнодами — кошовий з булавою, суддя з військовою печаткою, писар із чорнильницею. Старшина знімала шапки і кланялася козацтву на всі чотири сторони. Тоді, під керівництвом кошового, козаки жеребкуванням ділили ріки і луги, а потім обирали нову старшину, чи залишали при владі стару. Зазначено, що іноді під час виборів козаки сварилися, доходило до бійок. Автор навів опис тодішніх традицій. Обраний мусив два рази відмовлятися від вибору і лише на третій раз приймав на себе обов'язки старшини. Зазначено, що Рада могла відбуватися і в інший час — на Великдень чи у вересні, або коли виникала нагальна потреба, чи до цього рішення згоджувалося не менше 10 куренів. Також скликали Ради перед походом, коли прибувало посольство, чи коли виникали інші важливі причини, тому що «жодне важливе діло не діялося без відома і без волі козацтва». Очевидно, в останній фразі й крилася одна із складових основної ідеї статті — основна думка, яку хотів донести до читача автор — демократичний устрій козацької громади.

Далі, крім позитивної інформації про перебіг подій на Раді, де старшина дякувала козакам за послух, складала з себе повноваження тощо, навів і дані про можливо не найкращі риси характеру козаків, які могли проявлятися під час військових Рад й виливалися у виборчі пристрасті. Він писав, що під час виборів «іноді сильніша сторона не тільки била людей, але і курені пустошила і все псувала, що лиш підпадало, і тоді становила свою старшину». Іншим разом обходилося без бійки, лише сваркою — «криком требувала одна сторона поставити нову старшину». Тобто автор не оминув і критичної інформації про козаків. Правда, наприкінці публікації подав своє пояснення цьому явищу. Він з цього приводу писав, що ніхто не буде хвалити козаків за бійки і сварки, але, наголошуючи, що козаки — це народ войовничий, який звик «оружною рукою боронити себе і свою Україну перед тяжким ворогом», намагався пояснити природні причини такого норому тодішніх лицарів свободи. На завершення автор знову наголосив на демократичних принципах, за якими існувала Січ. «Громада була у них — великий чоловік, управлявся і судилися самі, о всіх своїх ділах самі становили, а старши-

ну вибирали на те, щоби робила волю громадську». Тобто наголошено на самостійності, самодостатності й демократизмі козаків. В останньому абзаці автор вказав, що «так було ще 94 літ тому назад; аж 1775 році московська цариця Катерина великим військом казала на Січ наступити. Січ зруйнували, а козаки розбіглися то по Україні, то у турка пішли шукати волі перед загребущою рукою Москви».

Загалом ця стаття мала, на перший погляд, головню інформаційний характер. Основна її мета — познайомити громадськість з козацтвом. Зрештою, і її структура, форма викладу, основні дані свідчать саме про це. Однак, взявши до уваги окремі міркування, твердження, наголоси, можна припустити, що цей матеріал мав ще інші цілі:

- вказати на боротьбу козаків як складову частину народу за свою долю і волю;
- оскільки значна увага звернена на козацьку Раду, то логічно припустити, що важливим завданням було пропагування демократичних національних традицій як основи суспільного устрою, який означав самостійність, самодостатність, виборність і підзвітність керівних органів громаді; зокрема можна припустити про антиабсолютистське спрямування заключної частини статті, в якій наголошено на думці, за якою цариця Катерина виступила руйнівною силою національного устрою українців. Очевидно, це було і пропагуванням терміна «Україна» й ідеї незалежності та боротьби за незалежність.

Згадуваний «Катехизис для дітей греко-католицького обряду» о. К. Селецького [20], датований 1869 р., представляв невелику книжечку, яка розпочиналася частиною, до якої ввійшли: «Молитви щоденні» і «Десять Божих Заповідей». Далі «Катехизис загальний», до якого входили: «Шість правд...», «Святі тайни», «П'ять частей покути», «П'ять заповідей церковних» та ін. — всього 22 складові частини. Після того автор помістив «Вступ», який налічував 11 питань-відповідей світоглядного характеру — «На що еси ти ту на землі?», «Що се є небо?» та ін.

Далі йшли три «Відділи». У першому з них п. н. «Правди, котрі кожний знати і в котрі вірити повинен» в трьох частинах, наведено спочатку розповіді про Бога, а згодом в останній, третій, що складалася з трьох параграфів, у формі запитань-відповідей йшлося про Бога, Ангелів, перших людей. У чет-

вертій частині у чотирьох параграфах йшла розповідь про Ісуса Христа. П'ята частина розповідала «Про Бога Суддю».

Другий відділ мав назву «Заповіді, котрі кожен сповняти повинен». Тут вміщені Божі і церковні заповіді та пояснення до них. У третьому відділі автор вмістив розповіді «Про Святі тайни», «Про молитву». Після того у завершальній частині вміщено два «Додатки». Перший мав назву «Наука для дітей, приступаючи перший раз до сповіді» (5 параграфів у формі запитань-відповідей), а другий — «Приготовлення до сповіді святої» (розповідь).

Цей «Катехизис» був виданий мовою, наближеною до народної, етимологічним правописом — кирилицею, наближеною до гражданки. Очевидно, основна цінність видання полягала саме у цих підходах, що робили його прийнятнішим для простих людей, оскільки його легко можна було читати. Одночасно це свідчило про модернізацію церковного життя, наближення окремих церковних атрибутів, до яких належав «Катехизис», до потреб простих людей. Також це означало підтримку курсу на впровадження народної мови в церковну літературу, отже й у практику, що відповідало формуванню модерної нації на духовному рівні. Поряд з цим «Просвіта» ставала зрозумілою для народу, для якого звичною була саме церковна книга. Якщо врахувати, що це був перший рік діяльності, позначений критикою недоброзичливців, зокрема й у полонофільстві новоствореного Товариства, то такий підхід мав вагоме значення для утвердження у суспільстві, поряд із популяризованими через це виданнями християнських релігійно-церковних цінностей релігійності, ще і позитивного образу «Просвіти», поширення інформації про її існування та про її греко-католицьку, руську ідентичність. Очевидно, саме у цьому виданні було поєднано ці три аспекти, які мали формувати образ новоствореного Товариства — руське, греко-католицьке, народне.

Крім зазначених, в той час побачили світ під брендом «Просвіти» перші підручники: «Латинська синтаксис» [21], «Латинська граматики, в руським язичі для учеників академічної руської гімназії у Львові» [22] і «Натуральна історія для учеників академічної руської гімназії у Львові» [23], які мали сприяти створенню першої руської Академічної гімназії у Львові.

Крім того, видано два матеріали організаційного характеру: «Спровоздане з перших загальних збо-

рів Товариства «Просвіта» [24] та «Статут читальні «Просвіта» в...» [25]. Це засвідчило, що саме видавнича справа стала найважливішим й наймасштабнішим видом діяльності інституції.

Висновки. Загалом реалізувавши визначені завдання, можемо з'ясувати сутність явища й процесів, визначених означеною темою. Насамперед доцільно відзначити, що започаткування діяльності Товариства стосується не стільки звичного початкового етапу в діяльності чи первісного процесу дій як такого, скільки окремої якості в історії Товариства, свого роду стартового чину, який виконував кілька важливих функцій. Перш за все це запуск в дію громадського проекту, спрямованого на створення суспільного об'єднання, чим розпочато існування та функціонування новоствореної організації, а відтак її екзистенції як діючої структури; крім того, що зумовило іншу функцію, — відбулося окреслення видів діяльності, чим наповнено змістом інституцію та її суспільний чин; іншою функцією є визначення характеру дій, який, своєю чергою, започаткував формування асоціації як якості, її відповідність Статуту та інтересам суспільства; важливо вказати, що було також визначено й спрямування розвитку цього об'єднання, чим забезпечено його майбутність, що передбачало застосування організаційних засад і принципів, які у перспективі розвивалися й забезпечували існування асоціації, її життєздатність та ефективність. Відповідно всі ці чинники доцільно розглядати як складові частини окремої важливої цілісності, що зумовила якість під загальним означення «започаткування діяльності Товариства «Просвіта».

Разом з тим, обґрунтовано іншу важливу дослідницьку позицію, за якою вказаний чин — як окрема віха в історії організації — в основному, залежав від намірів, умінь, старань та практичних діянь першого Виділу, каденція якого визначена груднем 1868 і травнем 1870 р. та, частково, окремих осіб, які належали чи то до членів інституції, чи до її симпатиків, чи, навіть, і осіб, що не мали жодного стосунку до «Просвіти», але наважилися на співпрацю, а разом і на підтримку нового громадського об'єднання.

Започаткування діяльності — про що свідчить аналіз проаналізованих процесів — відбулося, насамперед, завдяки виваженим діям саме керівництва Товариства, які стосувалися, передовсім, і реалізації організаційних норм, і їх модифікації, вдосконалення.

Перше було здійснено через конституювання внутрішньої структури Проводу, що засвідчило дотримання положень Статуту та готовність їх виконувати. Також це означало їх придатність у розгортанні задекларованої справи. Поряд з цим, доречно відзначити, що організаційні підходи та рішення піддавалися корективі, а значить апробації на практиці та врахування виявлених складнощів та шукання кращих варіантів творення організаційної структури інституції. Це стосувалося масштабнішої діяльності просвітнього відділу на тлі не надто ефективної етнографічної секції та її згортання у перспективі, а також оперативним діям щодо зміни, а, власне, суттєвого вдосконалення Статуту. Крім того, окремої уваги заслуговує чітко задекларований курс на формування саме масової організації, який передбачав з перших кроків орієнтацію на залучення до інституції якнайбільшого числа просвітян, що мало б стати визначальною дією у цьому часі. Це засвідчило намір формувати дійову структуру, яка мала сприяти досягненню окресленої у Статуті мети та виконати поставлені завдання, а також реалістичний погляд на першочергові та перспективні завдання. Згодом полагодження організаційних справ стосувалося розробки, затвердження й виготовлення інституційної атрибутики, здобуття субвенції із крайових фондів, що було важливим кроком у визначенні джерел формування матеріальних ресурсів, які склали важливий чинник для діяльності, перш за все, у виданні книжок для народу.

Відтак інший важливий чинник, що зумовив започаткування діяльності «Просвіти», були дії, спрямовані на зародження видавничої справи, що означало запровадження в дію реалізації завдань інституції, які мали забезпечити досягнення визначеної мети. У цьому першочерговою справою була репрезентація інституції перед громадськістю, до чого була покликана відозва до народу під назвою «Дорогі родимці», яка і стала першим видавничим проектом новоствореного Товариства. А безпосереднім кроком, що визначив започаткування друків, спрямованих на просвіту народу, став альманах «Зоря», що побачив світ літом 1869 року. Це означало, що володіючи скромними можливостями, для запуску просвітнього проекту в життя, керівництво інституції спромоглося за півтора року опублікувати 10 видань. Із них, крім відозви, один альманах, одна брошура на соціально-економічну тематику п. н. «Що нас губить а що нам

помочи може», один «Катехизис» та один Календар, 3 підручники, які мали сприяти утвердженню руської академічної гімназії у Львові, та два матеріали організаційного характеру — Статут та звіт із Установчих зборів.

Іншим важливим чином того часу, що заклав основи діяльності та існування інституції, було започаткування взаємин із слов'янськими об'єднаннями. Першим у цьому стали непрости контакти із польськими просвітніми товариствами, які пропонували співпрацю і підтримку за умови входження Товариства в тісніший із ними союз. Розуміючи, що це могло призвести до втрати самостійності, керівництво в дипломатичній і водночас рішучій формі відкинуло пропозицію. Це означало, що з перших днів існування «Просвіта» обрала і готова була відстоювати незалежницький курс, за яким Товариство протистояло під будь-якими умовами обмеженню свободи дій і непохитно дотримувалося самодостатнього статусу. Другим чином у цьому зв'язку стало започаткування контактів із чеським громадським рухом, що засвідчило орієнтацію й готовність до налагодження дружніх стосунків із слов'янськими організаціями.

Разом з тим, доречно відзначити, що започаткування добродійної діяльності засвідчило про характер інституції, яка застосовувала з перших кроків диференційовані підходи і форми у взаєминах із суспільством. Це означало задіяння прийнятних можливостей для підтримки різних верств галицького соціуму. Все вказане заклало основу успішної в майбутньому діяльності Товариства «Просвіта».

Назагал одним із найважливіших проявів цього часу було визначення реалістичного курсу та застосування ефективної послідовності дій, які мали привести до результативної діяльності інституції. Для цього першим кроком, що відповідало статутним положенням, було конституювання самого виконавчого органу та, враховуючи тогочасний стан, належне окреслення першочергових завдань, що мали сприяти формуванню, відповідно до заяв, «сильної», дійової й ефективної організації, й їх реалізація. Відтак особливість започаткування діяльності полягала передовсім у розробці та реалізації дійових підходів, принципів і до функціонування структури загалом, і до полагодження окремих видів діяльності.

Враховуючи специфіку проаналізованих діянь першого Виділу Товариства, а також рядових про-

світан й осіб, не пов'язаних із цією новоствореною інституцією, але які долучалися до розгортання її діяльності, можемо стверджувати, що саме їм вдалося визначити не лише початок існування організації, але, що не менш важливо, її характер, розвиток в майбутньому, що забезпечило її перспективи. Це дає підставу стверджувати, що вказаний період за своїми змістом та формою засвідчив певну винятковість, чи, умовно кажучи, своєрідний феномен, характерний саме для початкового етапу, який, насамперед завдяки комплексу дій, зумовив і започаткування існування організації, і, що особливо важливо, її подальші перспективи й розвиток. Все це стосувалося як окремих його складових, що викладено в роботі, так і цілісності, яку вони визначили чи наповнили. Загалом це дало старт Товариству, яке змогло успішно функціонувати 71 рік.

1. Перський С. *Популярна історія Товариства «Просвіта»*. Львів, 1932. 268 с.
2. Середяк А. *Діяльність Товариства «Просвіта» в 1868—1914 рр. Нарис історії «Просвіти»*. Львів; Краків; Париж, 1993. 231 с.
3. Протоколи Товариства «Просвіта». Т. I. *Центральний державний архів України, м. Львів. Ф. 348. Оп. 1. Спр. 7628*.
4. Пашук В. Зародження українського та польського просвітних рухів. *Порівняльний аналіз Проблеми історії України XIX — початку XX ст. Випуск VI*. Київ, 2003. С. 226—244.
5. *Дороги Родимці!* Львів, 1869. 3 с.
6. Пашук В. *Внесок «Просвіти» у формування культу Т. Шевченка в Галичині. Перші кроки. 1868—1876 рр.* Львів, 2014. 100 с.
7. Пашук В. Маніфестація ідейних засад Товариства «Просвіта». Україна. *Культурна спадщина, національна свідомість, державність: «Просвіта» — оберіг незалежності й соборності України*. Львів, 2010. С. 34—56.
8. Пашук В. «Дорогі Родимці!» — відозва Товариства «Просвіта» України. *Культурна спадщина, національна свідомість, державність: «Просвіта» — оберіг незалежності й соборності України*. Львів, 2010. С. 129—137.
9. *Зоря. Читаночка для сельских людей. Книжка перша*. Львів, 1869. 59 с.
10. Качала С. *Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських селян*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. 56 с.
11. Як найліпше тучити звірят. *Народний Календар на рік звичайний 1870*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. С. 37.

12. Як запобігти браковій гною. *Народний Календар на рік звичайний 1870*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. С. 37—38.
 13. Як ходити коло коней. *Народний Календар на рік звичайний 1870*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. С. 38—39.
 14. Як позбутися хробацтва на городі. *Народний Календар на рік звичайний 1870*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. С. 40.
 15. Як розводити добрі шпараги. *Народний Календар на рік звичайний 1870*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. С. 41.
 16. Як і коли сіяти ячмінь. *Народний Календар на рік звичайний 1870*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. С. 42.
 17. О хоробах овець. *Народний Календар на рік звичайний 1870*. Львів: Видання Товариства «Просвіта», 1869. С. 43.
 18. Шараневич І. Київ і Новгород в року 1470 і 1471 літопись. *Народний календар на рік звичайний 1870*. Львів, 1869. С. 6—16.
 19. Навроцький В. Дещо про козаків запорожців і про їх ради військові. *Народний календар на рік звичайний 1870*. Львів, 1869. С. 17—23.
 20. Селецький К. *Катехизис для дітей греко-католицького обряду* Львів, 1869. 62 с.
 21. *Латинська синтаксис*. Ч. 2. Наука о часах і способах. Львів, 1869. 16 с.
 22. Партицький О. *Латинська граматики, в руській язичі для учеників академічної руської гімназії у Львові*. Львів, 1869.
 23. Полянський М. *Натуральна історія для учеників академічної руської гімназії у Львові*. Львів, 1869.
 24. Спровоздане з перших загальних зборів Товариства «Просвіта». Львів, 1869. 10 с.
 25. Статут читальні «Просвіта» в... Львів, 1869. *Товариство «Просвіта» у Львові»: покажчик видань (1868—1939)*. Львів, 1996. С. 26.
- REFERENCES
- Perskyi, S. (1932). *Popular History of the «Prosvita» Society*. Lviv [in Ukrainian].
- Serediak, A. (1993). *Activities of the «Prosvita» Society in 1868—1914. An Essay on the History of the «Prosvita» Society*. Lviv; Krakiv; Paris [in Ukrainian].
- Protocols of the Prosvita Society (Vol. I). *Central State Archives of Ukraine, Lviv*. F. 348. Description 1. Case 7628 [in Ukrainian].
- Pashuk, V. (2003). The birth of Ukrainian and Polish enlightenment movements. *Comparative Analysis of the Problem of the History of Ukraine XIX — early XX centuries* (Issue VI, pp. 226—244). Kyiv [in Ukrainian].
- (1869). *Dear Countryman*. Lviv [in Ukrainian].
- Pashuk, V. (2014). *Contribution of «Prosvita» Society to the formation of T. Shevchenko's cult in Galicia. First steps. 1868—1876*. Lviv [in Ukrainian].
- Pashuk, V. (2010). A manifestation of the ideological foundations of the «Prosvita» Society. Ukraine. *Cultural heritage, national consciousness, statehood: «Prosvita» Society is a guard of independence and catholicity of Ukraine* (Pp. 34—56). Lviv [in Ukrainian].
- Pashuk, V. (2010). «Dear Countryman!» — Expression of the «Prosvita» Society Ukraine. *Cultural heritage, national consciousness, statehood: «Prosvita» Society is a guard of independence and catholicity of Ukraine* (Pp. 129—137). Lviv [in Ukrainian].
- (1869). *Dawn. Reader for rural people. The first book*. Lviv [in Ukrainian].
- Kachala, S. (1869). *What harm us and what can help us. A story to the ruthenians peasants*. Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- (1869). How to best care for animals. *The Folk Calendar for the year 1870* (P. 37). Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- (1869). How to prevent manure shortages. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (Pp. 37—38). Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- (1869). How to take care of horses. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (Pp. 38—39). Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- (1869). How to get rid of worms in the garden. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (P. 40). Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- (1869). How to breed good asparagus. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (P. 41). Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- (1869). How and when to sow barley. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (P. 42). Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- (1869). About sheep disease. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (P. 43). Lviv: Vydannia Tovarystva «Prosvita» [in Ukrainian].
- Sharanevych, I. (1869). Kyiv and Novgorod in the year 1470 and 1471 chronicle. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (Pp. 6—16). Lviv [in Ukrainian].
- Navrotskii, V. (1869). Something about Cossacks and their military councils. *The Folk Calendar For The Year Ordinary 1870* (Pp. 17—23). Lviv [in Ukrainian].
- Seletskiy, K. (1869). *Catechism for children of Greek Catholic rite*. Lviv [in Ukrainian].
- Latin syntax (Part 2). The science of times and methods*. Lviv [in Ukrainian].
- Partytskyi, O. (1869). *Latin grammar, in ruthenians language for students of academic ruthenians high school in Lviv*. Lviv [in Ukrainian].
- Polianskyi, M. (1869). *Natural history for students of the academic ruthenians high school in Lviv*. Lviv [in Ukrainian].
- (1869). Reportes from the first general meeting of the Prosvita Society. Lviv [in Ukrainian].
- (1996). The charter of the reading room «Prosvita» in ... Lviv, 1869. *Prosvita Society in Lviv: Index of Editions (1868—1939)* (P. 26). Lviv [in Ukrainian].